

РОЗДІЛ 2 ПОЧАТКОВА ОСВІТА

УДК 811.161.2'27:[378.016:373.011.3-051]

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2025.1.11>

Олександр АНТОНЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Степана Бандери, 12, м. Рівне, Україна, 33000

ORCID: 0000-0002-1272-4634

Бібліографічний опис статті: Антончук, О. (2025). Публічне мовлення у системі фахової підготовки вчителя української мови. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 76–82, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2025.1.11>

ПУБЛІЧНЕ МОВЛЕННЯ У СИСТЕМІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних і практичних засад публічного мовлення вчителя-словесника, зокрема розгляду основ мистецтва красномовства, методики підготовки до публічного виступу, культури та образності ораторського мовлення.

Навчальна дисципліна «Публічне мовлення» має на меті формування риторичної компетентності здобувачів вищої освіти, розвиток їх як публічних особистостей, які майстерно володіють мистецтвом красномовства. Основними завданнями вивчення дисципліни є ознайомлення з практичними прийомами організації ефективного публічного мовлення та можливостями доречного їх застосування; формування вмінь і вироблення навичок складання текстів виступів різних жанрів відповідно до комунікативної ситуації; виховання потреби вдосконалення власного монологічного та діалогічного мовлення.

Метою нашої статті є проаналізувати проблематику публічного мовлення вчителя-словесника у контексті підготовки його відповідно до освітньої програми “Середня освіта (Українська мова та література)”, спеціальності А 4 “Середня освіта (Українська мова та література)”.

Для вирішення поставлених завдань у процесі роботи використовувалися такі методи дослідження: теоретичні: аналіз і синтез під час опрацювання лінгвістичної, психологічної, педагогічної та методичної літератури з досліджуваної проблеми; емпіричні: проведення й аналіз занять із вказаної дисципліни.

Риторична майстерність – важлива умова професійного зростання філолога. У сучасному глобалізованому просторі вчитель-словесник має швидко обирати відповідну форму мовлення, сприймати різномірну інформацію, вести діалоги, оперувати системою мовленнєвих комунікацій у педагогічному процесі.

Ключові слова: публічне мовлення, мовна норма, полемічна майстерність.

Oleksander ANTONCHUK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of the Ukrainian Language, Rivne State Humanitarian University, Stepana Bandery str., 12, Rivne, Ukraine, 33000

ORCID: 0000-0002-1272-4634

To cite this article: Antonchuk, O. (2025). Publichne movlennia u systemi fakhovoi pidhotovky vchytelia ukrainskoi movy [Public speaking in the professional training system of teacher of the Ukrainian language]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 76–82, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2025.1.11>

PUBLIC SPEAKING IN THE PROFESSIONAL TRAINING SYSTEM OF TEACHER OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

The article is devoted to the study of the theoretical and practical foundations of the public speech of the teacher-linguist, in particular, the consideration of the basics of the art of eloquence, the methodology of preparation for public speaking, the culture and imagery of oratorical speech.

The educational discipline “Public Speaking” aims to form the rhetorical competence of students of higher education, to develop them as public figures who master the art of eloquence. The main tasks of studying the discipline are familiarization

with the practical methods of organizing effective public broadcasting and the possibilities of their appropriate application; formation of skills and development of the skills of writing texts of performances of various genres in accordance with the communicative situation; fostering the need to improve one's own monologic and dialogic speech.

The purpose of our article is to analyze the problems of public speaking of a lexicographer in the context of his training in accordance with the educational program "Secondary Education (Ukrainian Language and Literature)", specialty A 4 "Secondary Education (Ukrainian Language and Literature)".

To solve the tasks, the following research methods were used in the work process: theoretical: analysis and synthesis during the study of linguistic, psychological, pedagogical and methodical literature on the researched problem; empirical: conduct and analysis of classes in the specified discipline.

Rhetorical skill is an important condition for the professional growth of a philologist. In today's globalized space, a teacher-linguist must quickly choose the appropriate form of speech, perceive different levels of information, conduct dialogues, operate the speech communication system in the pedagogical process.

Key words: public speech, language norm, polemical skill.

Актуальність проблеми. Володіння основами ораторського мистецтва – важлива ознака загальної культури людини, необхідний складник ефективної підготовки сучасних спеціалістів. Публічне мовлення є фундаментом професіоналізму вчителя, юриста, політика, менеджера, будівельника та інших фахівців, знання його основ необхідне кожній людині в будь-якій галузі життєдіяльності. Воно формує й розвиває систему духовно-моральних цінностей, культуру мислення, мовлення, поведінки та спілкування.

Під час навчання майбутніх філологів одним із дієвих форматів інтелектуального розвитку є залучення здобувачів вищої освіти до публічних заходів шляхом виголошення промов різних родів, видів і жанрів красномовства на конференціях, семінарах, обговореннях актуальних проблем сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні створюються авторські програми, видаються підручники, посібники, хрестоматії і словники, упорядковується українська риторична термінологія (автори – Л. Мацько, Н. Бабич, Г. Сагач, О. Горошкіна, О. Мацько, С. Абрамович, В. Молдован, М. Чикарькова, А. Первушина, Я. Білоусова, Л. Спанатій, Ю. Єлісовенко, З. Сергійчук, Г. Онуфрієнко, І. Хоменко, З. Куньч та ін.).

Методика та етапи підготовки промови ґрунтовно представлені у навчальній та науковій літературі, наприклад у посібнику С. Абрамовича та М. Чикарькової (Абрамович, Чикарькова, 2001, с. 139). Існують практичні посібники галузевого публічного мовлення для гуманітарних, суспільних, природничих спеціальностей, як-от: для психологів, працівників сфери освіти, правників, для бізнес-середовища та інших «галузевих» риторик як компонентів професійної підготовки фахівців.

Вітчизняний досвід вивчення, викладання та практики риторики охоплює широке коло прикладних питань, актуальних для сучасної комунікації. Серед інших це – активізація словникового запасу; технології переконливого мовлення; структурування тексту / виступу; прийоми залучення, утримання уваги слухачів та їх переконання; стилістичні ресурси переконливого мовлення та мовного експромту; психологічні аспекти індивідуального, групового та масового спілкування; можливості невербального спілкування при публічному мовленні; візуалізація виступу та ін. (Біла, Дашенко, Синоруб, 2023, с. 337).

Публічне мовлення учителя-словесника є засобом ефективного вирішення професійно орієнтованих комунікативних ситуацій навчально-виховного процесу. Його розвиток у здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей передбачає як теоретичну, так і практичну підготовку під час проведення уроків української мови і літератури, позакласних заходів у ЗЗСО. Варто звернути увагу на формування системи духовно-моральних цінностей під час професійної комунікації в умовах воєнного стану.

Мета статті – проаналізувати сутність поняття публічне мовлення, висвітлити формування риторичної компетентності майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки.

Відповідно до мети визначено такі завдання:

- визначити роль і місце риторичної компетентності у системі професійних компетенцій учителя;
- обґрунтувати доцільність уведення дисципліни в систему підготовки майбутніх вчителів-словесників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Від античних часів і донині накопичено багатий досвід виховання оратора як людини корисної суспільству, цікавої, інтелектуально розвиненої,

здатної творчо мислити і діяти, морально чистої, духовно невичерпної й фізично досконалої, яка засобом слова спроможна вирішувати будь-які питання – від проблем державної ваги до дрібних буденних утішань і порад.

Узагальнивши погляди учених на зміст поняття «риторична компетентність» уважаємо, що вищеозначена компетентність майбутніх педагогів є важливою складовою їхньої підготовки в ЗВО і передбачає вміння ефективно формувати комунікативну стратегію, формулювати думку логічно, доступно, комунікувати, уміле використання риторичних прийомів, формування індивідуального ораторського стилю (Дудник, 2023, с. 50).

В освітньому процесі майбутнього педагога доцільно впроваджувати заходи, спрямовані на формування риторичної компетентності: проєктні технології, тренінги, майстер-класи з основ ораторського мистецтва, самомотивування, дискусії, рольові риторичні ігри-імпровазації, риторичні вправи, вправи для опанування мовними техніками (вироблення дикції, постановка голосу, правильне дихання, інтонація).

На думку Т. Конівіцької вищевказані форми та методи підготовки майбутніх педагогів дозволять навчитися: «дотримуватися правил спілкування, тобто грамотно та виразно висловлювати свої думки; вміння слухати і чути; утримуватись від оцінки особистості (партнера, клієнта чи аудиторії), толерантно ставитися до особистості, не принижувати її гідності, підтримувати; техніки мовлення та її коригуванню (керувати голосом, інтонувати) відповідно до ситуацій мовлення; дотримуватися всіх норм і культури невербальної поведінки (відповідні жести, міміка, утримання зорового контакту з клієнтом, аудиторією); дотримуватися обґрунтованої просторової організації дистанції (проксемика) під час спілкування тощо; використовувати вплив і переконання коректно й аргументовано, враховуючи цінність особистості; розуміти аспекти маніпулювання, але не використовувати у своїй професійній діяльності; дотримуватися норм і правил проведення публічних виступів (доводити свою думку за всіма правилами етикету, толерантно ставитися до аудиторії)» тощо (Конівіцька, 2019, с. 384).

В умовах воєнного стану вчителі можуть зіштовхуватися з учнями з різних культурних та соціальних середовищ. Розвиток крос-

культурної комунікації допомагає педагогам створити сприятливе середовище для всіх учнів, незалежно від їхнього культурного чи етнічного походження. Поняття «крос-культурний» виникло від англійського слова «cross», яке означає «перетинати, переходити», та «culture», яке в усіх мовах має однакове значення. Крос-культурна комунікація – це спілкування на стику або перетині різних культур (Панченко, 2014, с. 131).

У час кризи духовності й моралі сучасного суспільства кожен вчитель повинен прагнути прищепити своїм вихованцям найкращі людські якості, завадити безпринципності, безідейності, аморальності молодого покоління. Досить вдалим дидактичним матеріалом, який, безумовно, матиме великий виховний вплив, є Біблія – Першокнига європейської цивілізації. Біблійний текст може бути використаним не тільки для того, щоб засвоїти правила фонетики, орфографії, синтаксису й пунктуації, а й для формування мовленнєвих навичок.

Виховний потенціал текстів Євангелія можна розкрити під час аналізу мовних одиниць різних рівнів, їх стилістичних особливостей. Так, історія життя Івана Предтечі навчає терпінню і любові до правди, дванадцятилітній Ісус у храмі вказує на обов'язок відвідування його, апостоли дають зразок бажання вчитися і ділитися з іншими знаннями.

Цілий моральний кодекс розкривають притчі Господа. У плані культури мовлення можливо розглянути їх так: про сіяча – говори і не турбуйся про подяку; митар і фарисей – не принижуй потенціал співрозмовника; про таланти – використовуй усі можливості для розкриття своїх здібностей; про нерозумного багатія – за кожне слово і навіть думку доведеться дати відповідь; про тих, хто любить бути першими – потрібно зважати на ситуацію спілкування.

Притча про сіяча демонструє приклад впливу слова на особу слухача. Слово «притча» означає правило життя. Насіння – це слова, інформація, а земля, на яку падає насіння – серця слухачів. Сіяння – процес промовляння, проповіді, викладу матеріалу. У кого розум затьмарений, той не розуміє слова, у того воно залишається на поверхні, не пустивши коріння, як насіння при дорозі, серед терня. Кам'янисту землю представляють ті, хто щиро слухає, але серце (увага) байдуже, як камінь.

Важливе місце в інтелектуальному просторі відводимо виховній роботі. Серед пріоритетних напрямів є поїздки до духовних святинь краю, їх усне і письмове обговорення. Організуємо виховні заходи: літературно-музичні композиції «Воскресіння Слова», «Спочатку було Слово, «Молитва за маму», «Рідна мова – життя духовного основа», «Мова молитви». Формат поєднання слова, музики, відеопрезентацій дозволив увиразнити багатство української мовленнєвої культури (пасхальні традиції, родинний етикет, молитовний зміст життя християнина). Під час проведення таких заходів звучали авторська співана поезія, духовні псалми, поезія Т. Шевченка, Г. Черинь, Л. Глібова, В. Крищенко, П. Куліша, О. Олеся, композиції сучасних естрадних виконавців.

На всіх етапах мовної освіти рідна мова, твердо переконаний І. Огієнко, є могутнім засобом інтелектуального й духовного розвитку особистості. Як у школі, так і поза нею учитель повинен говорити тільки взірцевою рідною соборною літературною мовою й вимовою, щоб власним прикладом впливати на учнів і на оточення (Огієнко, 2014, с. 30).

Наказом МОН від 29.08.2024 № 1225 затверджено професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти». Основна мета роботи вчителя полягає в організації навчання та виховання учнів. Для її досягнення та якісного викладання навчальних предметів педагог має формувати та вдосконалювати мовно-комунікативну компетентність, яка включає здатність забезпечувати здобувачам освіти навчання державною мовою. У межах цієї компетентності вчитель має забезпечувати дотримання вимог щодо комунікації: взаємодіяти з учасниками освітнього процесу державною мовою. Предметно-методична компетенція передбачає навички ефективної комунікації для досягнення навчальних цілей, застосовувати актуальну термінологію і поняттєвий апарат освітньої галузі, впроваджувати різні комунікативні практики для пояснення навчального матеріалу й організувати комунікацію між учнями.

Під час викладання навчальної дисципліни «Публічне мовлення» для здобувачів вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету спеціальності 014 «Середня освіта (Українська мова і література)» враховуємо вимоги освітньо-професійної програми, тобто

формування відповідних загальних, фахових компетентностей. Курс охоплює такі змістові модулі:

1. Мистецтво публічного виступу

Тема 1. Основи мистецтва красномовства.

Тема 2. Методика підготовки до публічного виступу.

Тема 3. Композиція промови.

Тема 4. Культура та образність ораторського мовлення.

Тема 5. Мистецтво виголошення публічного виступу.

Тема 6. Образ сучасного оратора.

Тема 7. Образ аудиторії.

Тема 8. Презентація як різновид публічного виступу. Типи презентацій.

Тема 9. Аналіз публічного виступу.

У змістовому модулі № 1 розглядаються такі питання:

Мистецтво спілкування як історичний і сучасний феномен. Основні розділи й поняття класичної риторики. Закони красномовства. Зasadничі принципи американської риторичної традиції. Моделі-зразки ораторського красномовства (хрестоматійні, оригінальні, навчальні).

Поняття публічної промови. Інвенція як розділ класичної риторики. Етапи підготовки промови: вибір теми, складання плану, збирання матеріалу, запис, робота з текстом, тренування та запам'ятовування промови. Планування промови. Чинники успіху теми. Типи підготовки до промови, переваги і недоліки кожного з них. Методи підготовки: вивчення першоджерел, запам'ятовування, виписки, зберігання інформації. Робота над стилем (лексикою) та логікою тексту. Розмітка знаками партитури. Природні закони запам'ятовування: концентрація (враження), повторення, асоціація. Техніка запам'ятовування.

Структура ораторського твору та вимоги до його організації. Головні структурні частини композиції промови: вступ, головна частина, висновок. Ораторські прийоми захоплення уваги у вступі: прийом співпереживання, прийом парадоксальної ситуації, формулювання проблемного питання, апеляції (до безпосередніх інтересів слухачів, до подій, часу, місця, до авторитету), гумористична ремарка.

Основні композиційно-мовні конструкції викладу теми: розповідь, опис, пояснення, аргументація, спростування. Основні поняття

і закони диспозиції. Логічні закони аргументації. Аналогічна аргументація. Демонстрація. Способи розташування аргументів та їх класифікація. Основні способи інтеграції тексту промови: колегеція, проспекція, ретроспекція. Функції та типи закінчення: елегантний фінал, доцільний підсумковий фінал (узагальнення, спонукання).

Основні ознаки мовної культури промовця: правильність, точність, логічність, багатство та різноманітність, чистота, доречність, достатність і ясність мовлення. Засоби досягнення образності ораторського мовлення. Поняття художнього образу. Рівні художньої образності у мовленні оратора: звуковий (алітерація, асонанс), логічний (аналогізація), лексичний (тропи) та синтаксичний (фігури). Троп та його різновиди: порівняння, епітет, метафора, алегорія, метонімія, гіпербола, та ін. Синтаксичний рівень художньої виразності мовлення – фігури (зевгма, хіазм, симплока) та стилістичний рівень образності мовлення (антитеза, іронія, каламбур, парадокс, анафора, інверсія тощо). Риторичні засоби персоніфікації: риторичні звертання, риторичні запитання.

Акція як завершальний етап реалізації риторичної мети. Методика і техніка публічного мовлення. Проблема ораторського шоку, його причини та техніка подолання. Стратегія поведінки оратора (перед виступом, як виходити, як сидіти і стояти перед аудиторією, яке місце обрати для виголошення промови). Роль невербальних засобів у формуванні образу оратора: міміка, погляд, кінетика, жести. Інтонація як основний чинник актуалізації мовлення. Структурні компоненти інтонації: зміна тону голосу за висотою, зміна темпу мовлення, логічні й психологічні паузи, зміна тембру звучання голосу. Техніка правильного дихання оратора. Цільова установка оратора: проінформувати (навчити), переконати, заохотити, розважити, самопрезентувати.

Класичний образ оратора, його характерні риси. Типи ораторів: раціонально-логічний, емоційно-інтуїтивний, ліричний (художньо-образний). Поняття про риторичний ідеал. Чинники, що формують образ ідеального оратора. Пафос, логос та етос як чинники вияву риторичної майстерності. Етично-моральний кодекс оратора. Риторичні ідеали сучасної риторики: маніпулятивно-прагматичний

(американський), гуманістичний, тоталітарно-пропагандистський (агональний). Завдання оратора-початківця щодо формування індивідуального ораторського стилю публічного мовлення в межах гуманістичного риторичного ідеалу.

Характеристика аудиторії: соціально-демографічна, суспільно-психологічна, індивідуально-особистісна, формально-ситуативна тощо. Мотиви, інтереси, настанови (цільові спрямування) як ознаки аудиторії та елементи її портрета. Суб'єктивні та об'єктивні перешкоди контакту аудиторії й оратора та шляхи їх подолання. Моделювання та управління аудиторією. Основні засоби встановлення контакту з аудиторією. Техніка подолання опору аудиторії. Способи впливу на людей під час комунікації (переконання, навіювання, психічне зараження).

Еволюція терміна презентація. Сучасне трактування поняття «презентація». Презентація і спілкування. Типи презентацій. Структура презентації. Внутрішня техніка побудови презентації. Вимоги до презентацій. Цілісність презентації: риторичні прийоми, взаємодія з аудиторією, аудіовізуальний ланцюжок. Запитання і відповіді як частина процесу виголошення презентації. Печа-куча як ефективна форма організації публічного виступу.

Аналіз публічного виступу як передумова вдосконалення ораторської майстерності. Оцінювання публічного виступу за різними критеріями: структурно-смілова характеристика, мовленнєво-смілова характеристика, культура мовлення, виконавська майстерність.

2. Основи полемічної майстерності

Тема 10. Публічна суперечка: сутність, стратегії, тактики.

Тема 11. Дискусія, полеміка, диспут, дебати як різновиди публічної суперечки.

У змістовому модулі № 2 розглядаються такі питання:

Суперечка як предмет еристики. Сутність публічної суперечки. Учасники суперечки. Стратегія суперечки. Пропонент та опонент. Тактика суперечки. Найпоширеніші прийоми ведення суперечки. Загальні вимоги до суперечки. Некоректні способи ведення суперечки. Прийоми мовного впливу в суперечках. Невербальні прийоми впливу в суперечках. Правила та помилки в суперечці.

Суть понять дискусія, полеміка, диспут, дебати. Етапи суперечки. Види суперечки: за метою та цілями, за соціальним призначенням. Дискусії очні і заочні, рівноправні й нерівноправні, групові й індивідуальні. Типи диспуту (диспут-доведення, диспут-узагальнення, диспут-імітація).

Основними завданнями вивчення дисципліни «Публічне мовлення» є ознайомлення з практичними прийомами організації ефективного публічного мовлення та можливостями доречного їх застосування; формування вмінь і вироблення навичок складання текстів виступів різних жанрів відповідно до комунікативної ситуації; виховання потреби вдосконалення власного монологічного та діалогічного мовлення.

Очікуваними результатами навчання є вміння використовувати українську мову в усній та

письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і реєстрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному), для розв'язання комунікативних завдань у побутовій, суспільній, навчальній, професійній, науковій сферах життя.

Практична частина курсу побудована так, що вона доповнює й поглиблює теоретичну частину з метою закріплення умінь самостійно здобувати наукову інформацію зі спеціальної наукової літератури, словників, умінь спостерігати та аналізувати факти й процеси педагогічної комунікації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, матеріал навчальної дисципліни «Публічне мовлення» сприяє формуванню у майбутніх учителів-словесників мовної та мовленнєвої компетентностей, достатніх для забезпечення успішного спілкування в професійній та громадській сферах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абрамович С. Д., Чікарькова М. Ю. Риторика : навчальний посібник. Львів : Світ, 2001. 240 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk651547.pdf>
2. Біла Н. В., Дашченко Н. Л., Синоруб Г. П. Формування навичок публічного мовлення студентів-журналістів. *Вісник науки та освіти. Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»*. Київ, 2023. № 1(7) С. 334–350.
3. Дудник Н. Теоретичні засади формування риторичної компетентності майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/probl_sych_vchutela/2023/1/6.pdf
4. Конівіцька Т. Я. Риторичні аспекти діяльності психологів у надзвичайних ситуаціях. *Проблеми та перспективи розвитку системи безпеки життєдіяльності* : матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, курсантів та студентів (Львів, 28–29 березня 2019). Львів : ЛДУ БЖД, 2019. С. 383–385.
5. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства. Київ : Ярославів Вал, 2014. 56 с.
6. Панченко Є. Міжнародний менеджмент : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. Київ : КНЕУ, 2014. 468 с.

REFERENCES:

1. Abramovich S. D., Chikarkova M. Yu. (2001) *Rytoryka : navchal'nyy posibnyk*. [Rhetoric: a study guide]. Lviv : Svit, 240 p. (In Ukraine).
2. Bila N. V., Dashchenko N. L., Synorub G. P. (2023) Formuvannya navychok publichnoho movlennya studentiv-zhurnalistiv. *Visnyk nauky ta osvity. Seriya «Filolohiya», Seriya «Pedahohika», Seriya «Sotsiolohiya», Seriya «Kul'tura i mystetstvo», Seriya «Istoriya ta arkeolohiya»*. [Formation of public speaking skills of journalist students. Herald of science and education. Series "Philology", Series "Pedagogy", Series "Sociology", Series "Culture and art", Series "History and archeology"]. Kyiv, No. 1(7) p. 334–350. (In Ukraine).
3. Dudnyk N. Teoretychni zasady formuvannya rytorychnoyi kompetentnosti maybutnikh pedahohiv u protsesi fakhovoyi pidhotovky. [Theoretical foundations of the formation of rhetorical competence of future teachers in the process of professional training]. (In Ukraine).
4. Konivyt'ska T. I. (2019) Rytorychni aspekty diyal'nosti psikhologiv u nadzvychaynykh sytuatsiyakh. *Problemy ta perspektyvy rozvytku systemy bezpeky zhyttyedyal'nosti* : materialy KHIV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. molodykh vchenykh, kursantiv ta studentiv [Rhetorical aspects of psychologists' activity in emergency situations. Problems and prospects of the development of the life safety system : materials of the 14th International science and practice conf. of young scientists, cadets and students (Lviv, March 28–29, 2019)]. Lviv : LSU BZD, P. 383–385. (In Ukraine).

5. Ohienko I. (2014) Nauka pro ridnomovni obov'yazky. Ridnomovnyy katekhyzys dlya vchyteliv, robitnykiv pera, dukhovenstva, advokativ, uchniv i shyrokoho hromadyanstva. [The science of mother tongue obligations. A vernacular catechism for teachers, pen workers, clergy, lawyers, students and the general public]. Kyiv : Yaroslaviv Val. 56 p. (In Ukraine).

6. Panchenko E. (2014) Mizhnarodnyy menedzhment : navch.-metod. posibnyk dlya samost. vyvch. dysts. [International management: teaching method. self-help manual studied disc]. Kyiv : KNEU. 468 p. (In Ukraine).